

עולם של פליאה - על חשיבותה של הפליאה ושל החינוך לה

יורם אורעד | המנהל הפדגוגי של "שלובים", הרשת החברתית לאנשי חינוך, מכון מופ"ת

**במרדף הבלתי-פוסק אחרי
ההישגים ובמאמץ החיובי
כשלעצמו לפיתוח מיומנויות
כאלה ואחרות אצל תלמידינו
אובד, או לפחות נחלש, מרכיב
הפליאה - עמוד תווך מרכזי
ביותר בחינוך הרצוי.**

נראה שהמוקד המרכזי של מערכת החינוך הישראלית ושל מערכות חינוך רבות אחרות בעולם כיום הוא טיפוח ההישגיות וחתימה לקראת הישגים גבוהים ככל האפשר ורבים ככל האפשר. מערכות חינוך רבות, כך מסתמן על פי הפעולות הנעשות בהן, מקדישות חלק ניכר מסדר היום שלהן ושל משאביהן לכיוון זה. בישראל, הביטוי לכך הוא, בין היתר, בהתנהלות המורכבת ובתקציבים הרבים המושקעים במסגרת המאמצים להעלות את אחוזי ההצלחה במיצ"ב, במבחני הבגרות ובמבחנים הבין-לאומיים כגון פיז"ה וטימס. אין להכחיש את החיוב שברדיפה זו באשר בין היתר היא מביאה בצדה גם מאמץ לפיתוח ולחיזוק של מיומנויות חשיבה מסדר גבוה אצל התלמידים. עם מיומנויות אלה נמנית מיומנות החקר, הטיעון וההשוואה. ואולם, במרדף הבלתי-פוסק אחרי ההישגים ובמאמץ החיובי כשלעצמו לפיתוח מיומנויות

בעת צפייה בסרטון המציג מבצע חלל מדהים, אירוע מרגש במיוחד, או בעת הקשבה למוזיקה משובחת.

אך השאלה שמעסיקה אותי איננה מזלי הטוב או מזלם הטוב של אחרים, ששפר גורלם והם חווים פליאה, אלא עד כמה ניתן לחנך את הילדים ובני הנוער של היום לחוות פליאה. ויותר מזה - עד כמה אפשר להבטיח שגם בהיותם בוגרים הם עדיין ימשיכו לחוות פליאה, התרגשות וקסם מן העולם הסובב אותם - המדע, האמנות, הנופים או כל דבר אחר.

מהי פליאה והאם אפשר לחנך לפליאה או לפחות לעודדה ולחזקה?

כספי (1999) מגדיר את הפליאה הרוחנית כאותו שלב של התעוררות פתע וגיוס האנרגיה. הפליאה מהווה אצלו חלק אחד מבין שלושה שלבים שהוא מגדיר בקיצור פס"ח (פליאה רוחנית, סקרנות אינטלקטואלית וחקרנות). בערך העברי של וויקיפדיה מוגדרת הפליאה כ"רגש, הדומה לתדהמה, שאנשים חווים כאשר הם עומדים אל מול דבר מה נדיר או בלתי צפוי". אפשטיין-ינאי (2012) מגדירה את הפליאה כ"אותו פה פעור אל מול העולם הקיים, מול מורכבותו הבלתי-נתפסת, מול היותו מעבר לגבולות הדמיון שלנו, מול יכולתו להפתיע". הפליאה, כפי שעולה מן ההגדרות האלו היא, אם כן, רגש, או תחושה מופלאה, קסומה, בלתי-שגרתית. פליאה היא תחושה של הכרה בייחודיות של העולם ובייחודיות של עמידתנו מולו ובקסם שהוא מלא בו, אף אם זהו ספסל שמראהו רגיל, הניצב בשדרה. הפליאה מצטיירת בעיניי כמין סוג של חדווה. פליאה היא תחושה דתית בעיניי, במובן העמוק ביותר של המילה. הפליאה מתקשרת אצלי להתרוממות רוח הנובעת לא בהכרח דווקא מהתופעות הנחשבות למרתקות ביותר ונדירות ביותר כגון התפרצות געשית מרהיבה, או מופע מרהיב ורב-רושם, אלא גם מן הדברים הפשוטים ביותר וכביכול הברורים ביותר מאליהם.

נראה שדווקא בעידן שלנו, המשופע כל כך בטכנולוגיות חדשניות המספקות לכאורה סיבה לפליאה, הפליאה דווקא פוחתת. שפירא (2012) מצביע על מוזרות זו שהוא מכנה אותה בשם פרדוקס, באמרו שככל שהטכנולוגיה מתקדמת יותר כך הפליאה שלנו פחותה.

חשיבות הפליאה היא קודם כול עצם הפליאה עצמה משום שהיא מעוררת אצל בני אדם, ובילדים בפרט, את שמחת החיים ואת האושר אבל מעבר לכך יש בה גם טעם מוסרי ואף פרקטי. אפשטיין-ינאי טוענת שהיא מהווה עמדה אתית ואסתטית, העשויה לשמש כהגנה נגד יהירות הידע (2012). לפליאה יש כוח מניע גדול ליצירתן של יצירות, להגברת היעילות בעבודה, להמצאת המצאות, לגילוי תגליות וכן לרצון או אף לתשוקה

כאלה ואחרות אצל תלמידינו אובד, או לפחות נחלש, מרכיב חשוב ביותר, אם לא החשוב ביותר, מרכיב קריטי בסדר היום של מערכת החינוך. מרכיב זה הוא הפליאה. למעשה, המושג 'מרכיב' עושה עמה קצת עוול. פליאה היא הרבה מעבר למרכיב - היא עמוד תווך מרכזי ביותר בחינוך הרצוי.

אחד המכשירים הרווחים ביותר והמרכזיים ביותר בתרבות המודרנית הוא 'הטלפון החכם', הסמארטפון. המכשיר הקטנטן הזה שאנחנו מתייחסים אליו כאל מובן מאליו הוא קסום ומופלא, למרות שעד לפני שנים מועטות לא היה כלל בנמצא. כאשר אני משתמש בסמארטפון שלי, לא תמיד אני מהרהר עד כמה הוא מדהים באפשרויותיו אבל כשאני אכן חושב על כך, אני מתמלא בקסם ובפליאה. הסמארטפון מאפשר לי ליצור קשר עם אנשים, בין שבדיבור, בצ'אט או בצורה אחרת. הסמארטפון הקטנטן הזה, הנכנס לכל מקום כמעט, מסוגל לעשות הרבה מעבר לכך: ניתן לגלוש באמצעותו באינטרנט, לצלם, לקרוא חדשות, להקשיב לרדיו, למוזיקה ועוד.

הפסקה שלעיל לא נועדה להלל ולשבח את נפלאות הסמארטפון וגם לא את נפלאותיו של כל מכשיר אחר, מדהים ככל שיהיה. היא גם לא נכתבה כדי לפאר ולשבח את הטכנולוגיה המודרנית. מטרתה של הפסקה היא בהחלט לשבח את הפליאה, את עצם הפליאה ובתוך כך את החינוך לפליאה, אם אכן הוא אפשרי בפועל (ואני סבור שהוא אפשרי). שפר מזלי ואני עדיין מצליח לחוות את הפליאה הזו, לא כל העת, לא בכל רגע אבל לעתים די קרובות. הפליאה הזו יכולה לשרות עלי בעקבות צפייה בנוף יפה, במהלך טיול תמים ברחוב, במהלך שהייה בפארק או אפילו בעקבות סיור בקניון. הפליאה יכולה לשרות עליי סתם כך עקב שתיית קפה בבוקר או במהלך ישיבה בסלון בעת אחר-צהריים קיצי או חורפי. הפליאה עשויה לשרות עליי

לפליאה יש כוח מניע גדול ליצירתן של יצירות, להגברת היעילות בעבודה, להמצאת המצאות, לגילוי תגליות וכן לרצון או אף לתשוקה לפתח יוזמות מסוגים שונים. ובתחום החינוך, הפליאה יכולה לשמש כגורם מניע רב-חשיבות להנעה ללמידה.

לפתח יוזמות מסוגים שונים. ובתחום החינוך, הפליאה יכולה לשמש כגורם מניע רב-חשיבות להנעה ללמידה.

האם סדר היום שלנו כמחנכים לגוניהם כולל את החינוך לפליאה? האם הוא באמת מעסיק אותנו או שמא אנחנו טרודים מדי במטלות החינוך וההוראה היום-יומיות מכדי שנחשוב על כך באופן משמעותי ומעמיק ונתכנן תכניות ומהלכים לעידוד פליאה?

האם קיימת דרך לחנך לפליאה? זוהי אחת השאלה שעליה אני תוהה רבות וניתן לפצלה למעשה לשאלות רבות, שביניהן:

- האם ניתן לעורר את הפליאה אצל ילדים ואם כן, איך?
- האם ואיך אפשר להשתמש בתקשורת בין ילדים כאמצעי להגברת פליאה?
- האם יש דרך להגביר פליאה אצל תלמידים תוך כדי עבודת החינוך?
- האם תכניות לימודים, דרכי למידה, סביבות למידה או גורמים אחרים בחינוך ילדינו, כפי שהם כיום, תורמים לדיכוי הפליאה? אם כן, מה עלינו לעשות כדי למנוע זאת ולהפך - איך ניתן להפוך אותם ליוצרי פליאה ולמעודדי פליאה?
- האם יש דרך לשמר את הפליאה גם כאשר הילדים יהפכו לבוגרים?
- האם וכיצד יש לשלב את החינוך לפליאה כחלק מסדר היום של מסגרות להכשרת מורים?

במערכת החינוך, הדרך לעורר את הפליאה אצל ילדים קשורה לא מעט לאופיו של המורה, להעדפותיו האישיות ולתחומים המעניינים אותו וכן לנטיותיו ההוראתיות ולדרך ההוראה המועדפת עליו. חלק מן המורים יכולים להסב את תשומת לבם של ילדים לעניין מופלא בתוך העולם ה"רגיל" שלנו,

לתהות עליו ולשאול שאלות כגון - מה הם הכוכבים? איך מתפתחת עיר? איך נוצרת קשת בענן? איך נוצרה השפה? איך זרע הופך לפתע לצמח? האם המחשבים המקיפים אותנו מכל עבר, ורובוטים דמויי אדם (אנדרואידים), שזה עתה התחילו להיכנס לשימוש, ישתוו לנו אי פעם מבחינת היכולות? ומה יקרה אז? מורים אחרים עשויים לבקש מתלמידיהם לשאול בעצמם שאלות ולאחר מכן לדון בהן יחד. יש מורים שעשויים לעורר את הפליאה בקרב תלמידיהם באמצעות תמונות. תמונה יכולה להיות תמונתו של מגריט "הטירה בפריינס", המציגה סלע שבראשו

טירה, המרחף לו מעל פני הים, או תמונתו של דאלי "התמדתו של הזיכרון", המציגה שעונים נוזלים. יציאה אל מחוץ לכותלי הכיתה ואף מחוץ לכותלי בית הספר אף היא אפשרות שטמון בה פוטנציאל לעידוד הפליאה, שמורים יכולים להשתמש בה. לדוגמה, מורים יכולים להוציא את תלמידיהם לטבע או לחוצות העיר ולהסב את תשומת לבם, תוך כדי הליכה ושהייה בסביבה שהם יוצאים אליה, אל תופעות מיוחדות: מראהו של עץ, אופן הצבתו של שלט מסוים ברחוב. מורים אחרים מעוררים את הפליאה באמצעות קסם אישי שבאמצעותו הם מעבירים אל התלמידים את תחושת הפליאה האישית שלהם ומדביקים אותם בה, בין השאר על ידי הפגנת התלהבות מתופעה, חוק טבע, שיר, סיפור או יצירה מוזיקלית.

התקשורת בין ילדים ובין בני אדם בכלל, יש בה כדי "להדביק" בתחושת הפליאה. זכורים לי מורים, וגם תלמידים, שרק עצם התלהבות מנושא מסוים גרמו אצלי לעידוד הפליאה ולניסיון לרצות ללמוד ולתהות עוד.

ומה בנוגע לתכניות לימודים ולחומרי למידה (ספרים, אתרי אינטרנט ועוד)? האם לאלה יש חלק בהגברה או בדיכוי של הפליאה? התשובה על כך תלויה רבות בפרשנות לאותה תכנית לימודים (או חומר לימוד) ובמימושה. אפילו תכנית לימודים הנראית ממבט ראשון סטרילית ומשמעממת עשויה להתברר כמלאת חיים כאשר תיפול לידיהם של מורים מסוימים. מורה יוכל להפיח בתכנית כזו חיים על ידי פעילויות מרתקות שיוטלו על התלמידים, כמו לדוגמה, בניית דגם של אטום בעצמם. הוא יוכל להחיותה על ידי הסבת תשומת הלב לתופעות מדהימות בתוך האטום, כגון העובדה שלמעשה כמעט כל האטום הוא חלל ריק. ומצד שני, אפילו תכניות לימודים מרתקות עלולות להפוך למשמעממות אם יפלו לידיהם של מורים מסוימים.

תכנית לימודים או חומר למידה כשלעצמם אינם תנאי מספיק ללמידה מעוררת פליאה. עם זאת, תכנית לימודים שיש בה מרכיבים של פליאה תוכל, אם ייעשה בה שימוש נכון, לסייע לתהליך של יצירת ועידוד פליאה. לדוגמה, התכנית "על כנפי הדמיון המדעי" עושה שימוש בהתבוננות בחוקים ובתופעות מדעיות וטכנולוגיות מנקודות ראייה דמיוניות או עתידניות. ההתבוננות בחוקים בדרך זו יש בה כדי ליצור ולעורר פליאה אצל התלמידים אם המורים משתמשים בה נכון. במהלך הפעילות, התלמידים מפתחים כישורי חשיבה, רגשות ועמדות ולומדים מושגים

במערכת החינוך, הדרך לעורר את הפליאה אצל ילדים קשורה לא מעט לאופיו של המורה, להעדפותיו האישיות ולתחומים המעניינים אותו וכן לנטיותיו ההוראתיות ולדרך ההוראה המועדפת עליו.

פרי בשל ועל החירות לראות, לחוש, לנשום, לדעת, לייחל ולהיכשל. אם הייתי מתיימר לנסות לנסח את השיר המופלא הזה במילים ספורות, הייתי אומר שגולדברג מתפללת לכך שהעולם יישאר עבודה תמיד מקום קסום ומופלא. האם נצליח להניח על סדר יומנו לא רק את הלמידה האקדמית עצמה, ולא רק את פיתוח ההישגיות והשגת ההישגים אלא גם את החינוך לתחושת הפליאה שמילותיה של גולדברג מכוונות אליה? במערכת החינוך אנחנו עוסקים רבות בתחום המורשת. חלק מן המורשת הזו כוללת ערכים אוניברסליים כגון יושרה, הקפדה על דיוק וכיבוד דעתו של הזולת. חלק אחר עניינו ערכים מקומיים יותר כגון ערכי מורשת של העם היהודי ושל מדינת ישראל. האם לא הגיע הזמן שאחד ממרכיבי המורשת שאנחנו מציעים לילדינו יהיה הפליאה על העולם המרתק, הקסום, המדהים והמופלא שאנו חיים בו? ■

מקורות

אורעד, י' (2001). על כנפי הדמיון המדעי. הכינוס השנתי השבעה - עשר של מח (האיגוד הישראלי למחשבים וחינוך): ערכים, אתיקה וטכנולוגיה בחינוך בעידן הטכנולוגיה (10-11 בדצמבר 2001).
 אפשטיין-ינאי, מ' (2012). נדלה מתוך: http://www.etnahta.co.il/p/blog-page_25.html
 גולדברג, ל' (1973). כתבים ב'. ספריית הפועלים.
 טיול עם מראה (אתר פרי פיתוחה של שרית רביד) נדלה מתוך: http://www.education.gov.il/tochniyot_limudim/etsem/index.html
 כספי, מ' (1999). מקסמי הלמידה. בתוך מבוא לגישת ההתבוננות, קובץ מאמרים למורה. משרד החינוך התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, ירושלים, התשנ"ט.
 על כנפי הדמיון המדעי. נדלה מתוך: http://www.education.gov.il/tochniyot_limudim/dimyon
 פליאה. וויקיפדיה, נדלה מתוך: <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%9C%D7%99%D7%90%D7%94>
 שפירא, ח' (2012). בזכות הפליאה: מחשבות על תפקידו העיקרי של בית הספר. גלובס. נדלה מתוך: <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000776084>

מדעיים. ראיית העולם שלהם משתנה ממבט של "הכול מובן מאליו" למבט של פליאה וקסם (אורעד, 2001). לדוגמה, התלמידים מתנסים בעבודה שבה מתואר מצב דמיוני שבו האור נע במהירות נמוכה בהרבה מזו שבמציאות (מהירות האור במציאות היא 300,000 קילומטרים לשנייה). במהלך תרגיל חשיבתי הם מנסים לתאר לעצמם מה היה קורה במצבים שונים אילו האור היה נע לפתע במהירות נמוכה בהרבה ממהירותו במציאות. תוך כדי כך הם גם לומדים תכנים מעניינים ומרתקים על מהירות האור, על שימושים שונים שלה במציאות ועל השלכות שלה על ראיית העולם שלנו. דוגמה נוספת היא התכנית "טיול עם מראה" של שרית רביד. התכנית היא סוג של מסע וירטואלי המאפשר ללומדים לנוע במרחבי האינטרנט ולבצע פעילויות חקר הנוגעות למושג המראה הן בהיבטיו המוחשיים והן בהיבטיו המטפוריים. ללומדים מתאפשרת התנסות בחוויה אינטלקטואלית, אישית-רגשית, אמנותית, ספרותית ועוד. המראה בתכנית משמשת ללמידת היבטים מדעיים של מראה, להתבוננות עצמית ולהתבוננות על אחרים, להתבוננות ביצירות אמנות ועוד. התלמידים המתנסים בתכנית מתכננים בעצמם את הטיול ומגלים זוויות ראייה חדשות. התכנית מכוונת בין השאר להרחבת זוויות הראייה של התלמידים ולהכרת הייחודי שבתופעות היום-יומיות.

שאלה מטרידה שעולה אצלי בנוגע לחינוך לפליאה היא שאלת ההערכה. כאשר אנחנו מחנכים לפליאה כיצד נדע שאכן הצלחנו לטעת אותה בתלמידינו או שלפחות הצלחנו להגביר את הפליאה שכבר קיימת בהם? או במילים אחרות - איך ניתן להעריך אותה, למדוד אותה, והאם בכלל ניתן לעשות זאת? ושאלה אנחנו עלולים דווקא לפגוע בה בעצם כך שננסה להעריכה באמצעים כאלה או אחרים?

אם נעסוק בחינוך לפליאה ובעידוד הפליאה, ואם אכן נצליח לפתח את הפליאה אצל התלמידים, כיצד נוכל להבטיח שהיא תישמר גם לעתיד? ובכן, במסגרת של בית ספר המחנך את תלמידיו לפליאה, סקרנות וחדוות יצירה, התחושה החיובית הפנימית בהיבטים אלה, שתיבנה אצל התלמידים, עשויה להיות חזקה דיה גם בחייהם כבוגרים ומי יודע - היא אולי אף תתעצם. כמובן שהשתמרות תחושת הפליאה תלויה גם בגורמים שונים כגון אורח החיים שיאמצו כבוגרים, מקומות העבודה שלהם והאופן שבו יגשימו את עצמם. גורמים אלה עשויים לפעול בכיוון חיובי - העצמת תחושת הפליאה או להפך - דיכוייה.

בשירה של לאה גולדברג למדני אלוהי (1973) מתפללת המשוררת לאלוהים שילמדה לברך על עלה קמל, על נוגה